

Melles Éva – Szász Antónia

A skót nacionalizmus és az Európai Unió

Scottish Nationalism and the European Union

It seems certain that Scottish politics is tightening its bonds to the European Union trying to make use of as much of this for the sake of its own prosperity as it can. This endeavour is in complete harmony with the ambition of the EU, according to which it seeks to support regions in the first place instead of countries.

Kulturális antropológiai kutatásunk tárgya a skót nemzeti identitás alakulása napjaink átmeneti időszakában, a nemzeti tradíciók és a mentális kulturális örökség egységének (illetőleg megosztottságának) tendenciáit alapul véve (ld. Melles – Szász, 2001). A kutatás etnikai és interkulturális átmenetek, kölcsönhatások, mentalitástörténeti alapok és modernizációs törekvések mentén kívánja empirikus alapon feldolgozni a helyi társadalmak mérvadó folyamatait, kiindulópontnak tekintve a skót parlament nemrégiben megszerzett önrendelkezési jogának következményeit, a strukturális átalakulás esélyeit és a helyi érdekű megvalósítás folyamatát, továbbá a változásokban szerepet kereső társadalmi erők érdekcsoportjait, az identitáskereső törekvések ellenzőit és támogatóit. Átfogó kutatásunk kiterjed a változások vizsgálatára az Európai Unió tükrében.

Mint ismeretes, az európai integrációs (s ezen túl a szigetországi nemzeti egység erősítését célzó regionális) törekvések éppen a helyi társadalmi térben jelentenek figyelmen kívül nem hagyható kihívásokat. Ennélfogva kutatásunk a skót jövőkép feltárását is magában foglalja abból a szempontból, hogy a skót emberek Skóciát vajon inkább az Egyesült Királyságban képzelik el, esetleg mint független államot egy szélesebb körű és eltérő játékszabályokkal rendelkező unióban avagy éppen az Európai Unióban.

Hipotézisünk az volt, hogy az EU-ba való integrálódás és a nemzeti értékek kihangsúlyozása, illetve a politikai autonómia kialakítása, azaz az *integráció és dezintegráció* (adott, illetve szerencsés esetben) egymásnak nem ellentmondó folyamatok.

Kutatásunk során nem elsősorban teoretikus kereteket ellenőriztünk, hanem empirikus módon megpróbáltuk feltérképezni, hogy a skótok hogyan viszonyulnak egy esetleges független Skóciához, nemzeti identitásukban ez mennyire jelent sorsdöntő elvárást, egyáltalán szeretnék-e, ha Skócia mint független állam képviseltetné magát a világban. Végső soron pedig annak elemzését kíséreljük meg, hogy ez a politikai attitűd együtt jár-e nacionalista felhangokkal vagy más, elsősorban kulturális identitásképzetekkel. Azaz ha valaki egy nagyon erős skót identitással rendelkezik, biztosan kívánja-e a teljesen önálló Skóciát. Információink a témával kapcsolatban – a kulturális antropológia módszereit követve – elsősorban interjúkon és részt vevő megfigyelésen alapulnak, melyeket a StAndrews-ban töltött három hónapos terepmunka során készítettünk. Ezekon kívül pedig a napi sajtóra és a szakirodalomra támaszkodtunk az adatgyűjtés és -feldolgozás során.

A kutatás kezdetén felmerült annak kérdése, hogy a skótok kisebbséget alkotnak-e. Ha azt vesszük, hogy a Nagy-Britanniát vezető Angliához képest joghátránnyal rendelkeznek és rendelkeztek, valamint részükről gyakorta tapasztalható egyfajta alárendelt állapot érzése, akkor mondhatjuk, hogy kisebbséget alkotnak. Skócia autonómiája „egy olyan autonómia, amely azt tette lehetővé, hogy folyamatosan hangsúlyozza sajátos skót

alkotmányos hagyományának elfojtását” (MacCormick, 2000: 100).¹ Másrészt számos definíció szerint nem alkotnak kisebbséget, például N. Girasoli meghatározásában a kisebbség „az állam lakosságának többi részéhez viszonyítva számbeli kisebbségben van, nincs uralkodó helyzetben, történelmi események következtében elszakadt eredeti országtól, és megőrizte ennek az országnak vallási, nyelvi, kulturális jellemvonásait, a fennmaradás kollektív akaratával rendelkezik, és arra törekszik, hogy a többséggel való gyakorlati és jogi egyenlőséget érjen el, miközben tiszteletben tartja az állam szuverenitását” (Kiss, 1995: 176). A skótok nem szakadtak el eredeti országuktól, ráadásul nyelvi jellemvonásukat sem őrizték meg. Igaz, számbeli kisebbségben vannak, nincsenek uralkodó helyzetben, és törekednek a politikai jogegyenlőségre.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy Skóciát nemzetnek is felfoghatjuk. A nemzet fogalma különösen problematikus: ahány kor és ahány szerző, annyiféle meghatározása, töltete létezik. Benedict Anderson szerint a nemzet elképzelt,² mivel magában hordozza a közösség eszméjét, a társadalmi interakciót még azokkal az emberekkel is, akikkel soha nem találkoztunk. Továbbá a nemzet korlátozott, mivel határai végesek, noha kiterjeszthetők (McCrone, 2000: 77). Az, hogy Skócia „képzelet szülte”, azt jelenti, hogy nem pusztán „helyként” kell felfognunk, hanem mint egy folyamat terét, mindig újra és újra kell értelmezni, mit jelent skótnak lenni vagy Skóciában élni. Mivel Skócia nem állam, hanem inkább nemzet, az olyan társadalomtudományi modellek nem használhatók, melyek a nemzet és az állam egybeolvadását feltételezik.

Anthony Cohen úgy véli, hogy a nemzet és közösség bizonyos szempontból nagyon hasonlatosak egymáshoz: a nemzet a közösség egyik változata, s mint ilyen „szimbolikusan konstruált, olyan valami, ami nem földrajzi vagy társadalmi térben, hanem sokkal inkább az emberek tudatában létezik. Az emberek szimbolikusan közösséget építenek, amelyeket arra használnak, hogy jelentések forrása és tárháza legyen, és identitásukhoz vonatkozási keretet adjon” (McCrone, 2000: 82).

A skótok esetében ilyen vonatkozási keretet jelent egyrészt Skócia, másrészt az Egyesült Királyság, melynek összetartó, integrációs szálai időről időre lazulni látszanak vagy lazának tűnnek. A periférián ugyanis a skót és walesi nacionalizmusok feltámadása új helyzetet teremtett, mely a fogalmak újraértelmezését kívánja meg.

Az Egyesült Királyságban a legtöbben magukat nem a brit nemzethez tartozónak definiálják, hanem etnokulturális terminussal élve (részben vagy egészben) angol, skót, ír és walesi nemzethez tartozónak (Thiskov, 2000: 644, vö. Kaufmann, 2000: 1087–1119). A fentiek értelmében a kisebbségi lét és az EU viszonyával foglalkozó ezen írásunkban mi is a nemzeti identitás kifejezést használjuk akkor, mikor azt vizsgáljuk, mit jelent ma Skóciában a közelmúlt politikai változásai tükrében skótnak lenni (holott lehet, hogy nem ez a legmegfelelőbb kifejezés). Annál is inkább tesszük ezt, mert interjúalanyaink,

¹ Noha ez a joghátrány nem biztos, hogy valódi, ugyanis például a politikai önrendezést illetően sokan úgy vélik, hogy a skótok ’túl is vannak reprezentálva’ azáltal, hogy területi alapon mind a westminsteri, mind a skót parlamentbe delegálhatnak képviselőket. Továbbá többen azt gondolják, hogy gazdasági szempontból is előnyöket élveznek az angolokkal szemben, mert kevés adó folyik be tőlük (kis lakosságszám, ritkán lakott), míg nagyobb területének infrastruktúrája hatalmas anyagi bázist igényel.

² „A nemzet képzelt közösség, mivel olyan összetartozástudatot igényelnek, amely időben és térben vízszintes és függőleges is lehet. A »nemzet« nemcsak a jelenben élők irányába feltételez rokoni köteléket, hanem az elhunyt generációkkal szemben is.”

beszélgetőtársaink és a skótok helyi kutatói, a St Andrews Egyetem Szociálintropológia Tanszékének tanárai, kutatói is ezzel a kifejezéssel éltek.

Mielőtt témánk tárgyalásába belekezdünk, röviden vázoljuk a jelenlegi politikai helyzetet, és az ahhoz vezető utat.

Az 1707-ben történt egyesítés (Act of Union) után először a XIX. század fordulója körül jelentek meg a skótok részéről olyan követelések, hogy több beleszólásuk legyen a saját dolgaikba. Az 1960-as évektől kezdve a gazdasági, társadalmi és politikai feltételek olyan helyzetet teremtettek, amelyben a hatvanas évek végétől a politikai nacionalizmus Skóciában a közélet meghatározó elemévé vált. Korábban 'csak' egyfajta kulturális nacionalizmus létezett (Thomsen, 2000).

A 'skótok' pártjaként lépett fel a Skót Nemzeti Párt (SNP), melynek működéséhez további lendületet adott az Északi-tengeren fellelt olajmező (1977), mintegy a lehetséges függetlenség anyagi bázisa (vö. Fergusson, 1994: 421; Storrar, 1999: 34):

„Az SNP azért küzd, hogy Skócia mielőbb függetlenné váljon. Egyszersmind az igazi skótok (true Scots) pártja is akar lenni, a szegény munkásoké.”

Az 1974-es brit általános választásokon az SNP megszerezte a skót szavazatok egyharmadát, s 11 helyet mondhatott magáénak a brit parlamentben, többet, mint valaha. Szakértők (pl. William Storrar, John P. Mackintosh) szerint az előretérés magyarázata az, hogy a skótok kevésbé büszkék arra, hogy britek. Ugyanis előtte (többé-kevésbé) büszkék voltak erre, mivel osztoztak a brit birodalom gazdasági, politikai és katonai sikereiben. „Kifejlődött egy erős *brit identitás* – melyet a protestantizmus, a birodalom és a tőke szentháromsága határozott meg”. Ez a brit identitás azonban nem változtatott azon, hogy a skótok továbbra is skótként határozzák meg magukat, ezenkívül pedig Skóciát Anglia partnerének tekinték a brit birodalom külpolitikai akcióiban (Bond – Rosie, 2000: 107). Átélték tehát, hogy kettős nemzetiségűek, s ebben a skótság és a britség érzése jól megfér egymással. A háború utáni időszak brit gazdasági, politikai sikertelensége azzal a hatással járt, hogy a britség renoméja csökkent. Sokan úgy gondolták, hogy ők „csak skótok” akarnak lenni.

A Thatcher-kormány retorikája arról szólt, hogy az emberek újra azt érezzék, hogy Nagy-Britannia sikeres, értékes ország, s ne kívánjanak függetlenedni tőle (Storrar, 1999: 34; vö. Grüber, 1998). A Thatcher-korszakban a brit gazdaság virágzott, ám az alsó- és középosztálybeliek elégedetlenek lettek a konzervatív kormányzattal. A skótok többsége nem a konzervatívokra, hanem a Munkáspártra szavazott, ám a konzervatív politika döntései rájuk is vonatkoztak. Skóciában a politikai hatalom erősen korlátozva volt, nagymértékű privatizáció kezdődött, továbbá 1989-ben magas adókat (egészen pontosan fejadókat, poll tax) vetettek ki (vö. Barker, 1992: 521–533). Először békés tüntetéseket szerveztek a fejadók ellen, majd sikra szálltak a saját parlament ügye mellett. Erősödött tehát a politikai és gazdasági autonómia iránti vágy, a nacionalizmus, illetve a patriotizmus. Hamilton is úgy látja (1999: 20–28), hogy napjainkban a nacionalista érzelmű skótok, „a kemény skótok” inkább munkáspártiak, baloldaliak, mint toryk (azaz konzervatívok).

A thatcherizmus hozzájárult ahhoz, hogy a skótok a Konzervatív Pártot „angol pártnak” kezdték tartani, ily módon szavazóbázisa még jobban visszaesett. Ezzel az SNP lett Skóciában a második legnagyobb párt a Munkáspárt után. A Liberális Demokraták ráébredtek, hogy a munkáspártiak és konzervatívok közötti balanszirozás helyett koalícióra kell lépniük a Munkáspárttal, ha a politikai életben hallatni akarják a hangjukat. Ez vezetett a

Scottish Constitutional Convention (Skót Alkotmányos Konvent v. Gyűlés) elnevezésű testület létrehozásához 1989-ben, mely összefogta a munkás és liberális demokrata pártokat, a szakszervezeteket, templomokat, közösségi szerveződések és másokat Skóciában. Ezek együtt támogatták a skót Munkáspárt előretörését (Tomaney, 2000: 681–687).

A Tony Blair vezette Munkáspárt felismerte a helyzetet, és erőteljes kampányhadjáratba kezdett Angliában, Skóciában és Walesben. 1997-ben a Munkáspárt nyerte meg a választásokat: 419 helyet szerzett a westminsteri parlamentben. A miniszterelnök a 43 éves Tony Blair lett. A Konzervatív Párt eddigi, 165 éve óta a legnagyobb vereségét szenvedte el: egyetlen képviselőjüket sem delegálhatták a westminsteri parlamentbe. A szakértők valószínűnek látták, hogy Blair kevésbé lesz barátságos az Európai Unióval szemben, ellenben támogatni fogja Skócia és Wales politikai hatalmának növelését (Johnson, 1997:56). Ez be is igazolódott.

A brit Munkáspárt hatalomra jutásakor, 1997-ben azt az ígéretet tette, hogy amennyiben az érintettek úgy kívánják, az Egyesült Királyságot alkotó országrészek közül Skócia és Wales, illetve Észak-Írország fokozottabb önállóságot, politikai autonómiát kap. Az autonómia e sajátos fajtáját, a hatalom ilyen decentralizálását az angol nyelv devolúciónak nevezi.³

1979-ben még elutasították, ám az 1997. szeptember 11-i népszavazáson a skótok többsége már az autonómia mellett adta le a voksát (jórészt a konzervatív brit kormányzatban való csalódás miatt, amint erről már szóltunk). A westminsteri parlament ratifikálta ezt a tényt, és rögzítette, mely jogkörök maradnak a brit, és melyek kerülnek a skót parlament hatáskörébe.

Röviden azt lehet mondani, hogy az alkotmányos kérdések, a hadügy, a külügy és a pénzügyek központi kézben maradtak, a többről az edinburgh-i parlament maga döntet (beleértve tehát az egészségügyet, az oktatást, a kultúrát, a közlekedést stb., persze Skócián belül) (Paterson, 1998: 288–289). A skót devolúció azonban nem érinti az Egyesült Királyság (EK) alapvető alkotmányos rendjét. Skócia az EK integráns része marad, és a királynő továbbra is államfője lesz. A westminsteri parlament megőrzi szuverenitását és a Skóciában választott képviselők továbbra is teljes és konstruktív szerepet játszanak benne, de a skót mandátumok arányát újraértékelik (vö. Brown, 2000: 37). Az Európai Unióval fenntartott kapcsolatok továbbra is a központi kormány hatáskörében maradnak, de a skót kormányzatot bevonják az EK Európával kapcsolatos döntéshozatalába. A skót kormány miniszterei részt vesznek az Európai Unió Tanácsának Skóciát érintő ülésein, és itt az EK nevében fel is szólhatnak. A skót parlamentnek lehetőséget biztosítanak az EU törvényjavaslatainak megvizsgálására, mérlegelésére. Brüsszelben felállítják Skócia EU

³ A brit történelemben a skót és a walesi devolúció az ír autonómia (home rule) kapcsán vetődött fel először a XIX. század 80-as, majd a XX. század 10-es éveiben, de korántsem a XX. század második felében tapasztalt élességgel és formában. Történelmi okok következtében az ír autonómia és önállósági törekvések a mai napig nem hasonlíthatók a skót és még kevésbé a walesi devolúciós folyamatokra, még ha ez utóbbiak az elmúlt évtizedekben markánsabban jelentek is meg. (Havas, 1999) Skóciában a jelenséget „csendes forradalomnak” (quiet revolution) is nevezik, hangsúlyozva az ír agressziótól való különbségét (The Scotsman, April 30, 2001).

Az autonómiaformákról és az önkormányzatiságról bővebben a Tabajdi Csaba és Barényi Sándor által szerkesztett, *Kisebbségi érdekérvényesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák* című kötetben olvashatunk. (1997)

képviselétét annak érdekében, hogy a skót érdekeket közvetlenül képviselhesse (Havas, 1999; Keating, 1998: 217).

A politikai autonómiával tehát a skótok törvényhozási és szabályozási hatalmat kaptak az összes helyi szinten fontos kérdésben (nyelv, oktatás, vallás, közigazgatás stb.). E területeken az autonómia a végrehajtó hatalmi ágra is kiterjed, és ezekben az esetekben az autonómia bizonyos központi, brit kormányzati kompetenciát is tartalmaz, oly módon, hogy az állam hatalmi szervei érvényesíthetik a törvényességi kontrollt (hogy reagálni tudjanak a helyi hatóságok hatáskör-túllépéseire), de nem érvényesíthetnek célszerűségi szempontú ellenőrzést az egyes döntések felett. Ennek nyilvánvalóan mindkét fél számára vannak előnyei. A központi kormányzat leterheltsége csökken egyfelől, hiszen nem kell minden helyi kérdéssel vesződni, illetve mentesül az autonómiára vágyók követeléseinek kezelésétől és az együttműködéstől való valamelyes elzárkózásától. A helyi önkormányzat (home rule) pedig jóval kompetensebben dönthet saját dolgait illetően, ésszerűen átszervezheti lokális intézményeit.

Negatívumként élheti meg a brit kormányzat, hogy kikerül a teljes körű ellenőrzés a keze alól, csökkennek igazgatási funkciói. Szembesülhet neki nem tetsző intézkedésekkel is (pl. a helyi oktatási kérdésekben kompetens edinburgh-i parlament eltörölte a skót diákok tandíját, jöllehet jogköre ilyen mértékű gazdasági ügyekre elvileg már nem terjed ki). Ezért többek úgy vélik, a skótoknak az lenne a hosszú távú stratégiai célja, hogy elérjék az angol többségnél, hogy új jogaitak tényleg jogoknak és ne előjogoknak tartsák. (Amiképp ezt George Schöpflin a kisebbségeknek tanácsolja in: Barényi – Tabajdi, 1997: 178).

Az átalakulás előtti időszakban, az 1990-es években, nagyon erős angolelленesség volt tapasztalható. Elsősorban a konzervatív kormányzat Skóciára nézve hátrányos intézkedései miatt, melyeket a skót társadalom annál is inkább nehezményezett, mert munkáspárti többségű. A statisztikai kimutatások alapján viszont a decentralizáció megindulásával évről évre csökkent az angolelленes inzultusokról érkező bejelentések száma, a skót parlament megalakulásával pedig elenyészővé vált. Hiszen ezzel oldódni kezdtek a három évszázados feszültségek.

Tom Devine professzor (Aberdeen Egyetem) hangsúlyozta, hogy a skótok évszázadokig „kettős identitással éltek. Nemzeti kisebbségi komplexustól szenvedtek. Ezt most végre felváltja egy növekvő önbizalom. Úgy tűnik, ez javítani fogja a két nemzet viszonyát.”⁴

Az Európai Unióval való viszonyt pedig a fentebb említett, újfajta kapcsolattartási formák mélyítik el. Ez a folyamat már elindult, és jól láthatóan tetten érhető a skót társadalmi és politikai élet hétköznapi pillanataiban is.

Az új parlamentről nagyon sokféleképpen gondolkodnak Skóciában. Egy felmérés szerint a skótok csaknem fele elegendőnek tartja már azt is, hogy egyáltalán létrejött az új parlament. Kisebbség hányaduk ezt csak ugródeszkának tekinti „valami jobb és több felé” (Thomsen, 2000: 60). Ezt mi is így figyelhetjük meg beszélgetéseink során. Sokan örülnek meglétének, de fenntartásaik is vannak vele kapcsolatban (pl. mekkora befolyása van, mennyire korrumpálható). Vannak, akik szerint csak pénz- és energiapazarlás a léte. Az emberek – ha egyáltalán valamennyire optimisták a parlamenttel kapcsolatban –, általában gazdasági fellendülést várnak tőle, valamint a szociális körülmények javulását (Bond – Rosie, 2000:124).

„Az új parlamenttől pénzügyi növekedést várok. Remélem, hogy a nyugdíjam emelkedni fog.”

De többen nem csupán a fejlődés, fellendülés lehetőségét látják benne, hanem az esetleges függetlenséghez vezető első lépcsőfokot is. Mások az Európa felé nyitást hangsúlyozzák.

„Sokkal inkább kapcsolatban vagyunk és leszünk Európával. Ennek igazán örülök.”

Skócia nemzeti pártjának programjában, ahogyan majd látni fogjuk, a nemzeti értékek hangsúlyozása, a függetlenedésre törekvés és az európai kontextusban való gondolkodás együttesen jelenik meg. Skóciát sokan az ún. állam nélküli nemzetek közé sorolják Nyugat-Európában, a walesi, baszk és katalán példákkal együtt, melyek esetében a hagyományos koncepciók tulajdonképpen nem magyarázzák az itteni nacionalizmusok létezését, illetve újjáéledését (Grüber, 1997, vö. Tishkov, 2000: 626–650).

A párt StAndrews-i támogatóit megkerestük, információinkat elsősorban a velük folytatott beszélgetésekre alapozzuk, valamint a többi interjúalanyunk véleményére, hiszen szinte mind állást foglaltak a párthoz való viszonyulásukat, Skócia esetleges függetlenségét illetően. Ők is megerősítették, hogy az Aberdeen (kis északi tengerparti város Skóciában) közelében talált olaj az (tulajdonjogilag sokak által vitatott) olajmező felfedezése óta mint a függetlenség egyik szimbóluma él a köznyelvben és a mindennapi sajtóban.

„Északon, Aberdeennél van olaj. Igaz, hogy rebesgetik, hogy ha ez az olaj nem Angliába menne, hanem a skótoké lenne, akkor független lehetne Skócia. De nem biztos, hogy Skócia ezzel együtt gazdaságilag elég erős lenne. Az emberek fel sem tudják mérni, el sem tudják képzelni, mennyi pénzt kapnak Angliától. Skóciában 5 millióan, Angliában 50 millióan laknak. Angliához viszonyítva Skóciából nem folyik be olyan sok adó.”

Az a szlogen, hogy „ez Skócia olaja”, egyre elterjedtebbé vált, és felcsillantotta sokakban a függetlenedés valódi lehetőségét. Személyes tapasztalataink szerint, melyet a különféle szakirodalmak is alátámasztanak, a függetlenedés támogatói nem minden esetben fedik le az SNP-t támogatók táborát.

„A függetlenség a közeli jövőben fog megvalósulni. Ez így van rendjén. A függetlenség felé egy lépés az új parlament. Skócia sokkal nemzetközibb, mint Anglia.” Az SNP nem egy politikai párt, hanem mozgalom. A függetlenséget most akarják. Meggyőződésem, hogy a nacionalizmus rossz, s ami be fog következni, az az internacionalizmus. Az internacionalizmus benne van a génjeinkben, benne van az alkotóelemeinkben. Én szeretném, hogy a külföldi skótok idejöjjenek. Az SNP viszont azt akarja, hogy ne jöjjenek.”
Marco, StAndrews-i diák a Skót Nemzeti Társaság (az SNP helyi diákképvisellete) egyik képviselője szerint: „A függetlenséget mindig is jóval többen támogatták, mint az SNP-t.”

A gazdasági és politikai változások kölcsönösen hatottak a kulturális elemek változására is. Az 1970-es évek a skót kulturális újjászületés jegyében zajlottak. Az 1970-es évek kezdete óta Skóciában ismét divatosabbá vált a művészetekben specifikusan skót témákkal foglalkozni, mely folyamat tart mind a mai napig (lásd pl. a skót témákat feldolgozó filmeket). „Mondhatjuk, hogy a skót művészek innovációs képessége és kreativitása és sajátos

nemzeti megközelítéseik teremtették meg ezt a kulturális reneszánszot. A már hagyományosan magas színvonalú edinburghi fesztivál mellett, Glasgow-t választották 1990-ben Európa kulturális fővárosává. De az olyan városok, mint Dundee és Aberdeen is hamarosan a kulturális turizmus kedvelt városaivá váltak (míg StAndrews már korábban is az volt). Skócia kultúrájában a modern találkozott az ősivel. A skót nemzeti kulturális intézmények – mint például a Skót Nemzeti Opera, a Skót Nemzeti Balett és a Skót Kamarazenekar – hírneve és jelenbeli virágzása erősíti a nemzeti kultúra reneszánszának élményét.

Az ősi kelta művészetek és zene visszatérése a skót kultúra egyik egyedülálló jelensége. A kelta népzenei játékos vagy feldolgozó zenészek (the Run Rig és Mike Oldfield) vagy a gael nyelvű költészet és irodalom újjászületése (Sorin Maclean és Crichton Smith) mind a fent említett kulturális újjászületés szerves részeinek tekinthetők.” (Grüber, 2000)

Különösen figyelemreméltó a fiatalok szerepe ebben a kulturális pezsgésben. A legtöbb közvélemény-kutatás szerint, a 18 és 34 év közötti korcsoport az, amely legaktívabban támogatja a skót önrendelkezés eszméjét, és skót identitását a brit fölé helyezi. Ennek megfelelően a nyíltan politikai üzenettel bíró – sokszor Thatcher-ellenes – dalokat éneklő együttesek, mint a Hipsway, Simple Minds, Big Country, Wet, Proclaimers, Deacon Blue és a Texas különösen népszerűek lettek a fiatalság körében. A skót zenei ipar önállósodott, a skót zenekarok egyre inkább skót közönségnek játszanak – persze a Simple Minds és Mike Oldfield világsikere is a hagyományos skót témákból táplálkozó zene eredményeit fémjelzi (Grüber, 2000).

A nacionalizmus egyre inkább jelen volt a politikai életben is. A többi párt részéről az SNP-t következetesen „szeparatistának” bélyegző és a pozitív felhangú „függetlenség” szót elkerülő hadjárata az Angliától való elszakadás hátrányaira igyekezte felhívni a figyelmet. A Munkáspárt „A válasz drága dolog” szlogenjére az SNP válaszul egyre buzgóbban ígérgette – győzelme esetén – egy referendum kiírását az Unióból való kilépésről. Bár a Munkáspárt győzedelmeskedett, az SNP a jelenlegi közvélemény-kutatások szerint egyre népszerűbb, a 33–34%-os SNP-támogatottság azt jelzi, a skótok nemzeti öntudata erősebb, mint a közös, sokak által csak a különféle múltbeli, ma már kevésbé aktuális események által előtérbe került, és néha kissé erőltetett vagy mesterkélt brit nemzetkép (Szlankó, 1999).

Az SNP minden Skóciában élő személyt megpróbál megnyerni programjával, például igen eredményes toborzó-munkát végzett a „skót-pakisztániak” körében, azzal érvelve, hogy szüleik és nagyszüleik az indiai szubkontinensen hozzászoktak a függetlenségi harchoz, természetes most számukra az önálló Skócia gondolatának támogatása (Hamilton, 2000). A Skót Nemzeti Párt végső célja Skócia függetlensége, ezt azonban csak akkor tartja reálisnak, ha a párt megszerzi a brit parlament 72 skóciai mandátumának legalább a felét (jelenleg 6-tal rendelkezik). Addig viszont a teljes hatáskörű Skót Parlament kivívására törekszik. Az SNP alapállása, hogy Skócia prosperitásának fő feltétele a függetlenség (Havas, 1999).

Fontos megjegyeznünk, hogy a nacionalizmus egy érdekes válfaját képviseli a párt, melyet nehéz megmagyarázni a hagyományos politikai/etnikai tipológiával. A Skót Nemzeti Párt gyakorlatilag egy szociáldemokrata párt, melynek gazdasági programja egyértelműen a nagyobb állami feladatvállalásért áll ki. A párt „Függetlenség Európában” (*Independence in Europe*) szlogenje egyértelműen kiáll az európai integráció mellett, melynek szerintük egy független Skócia természetesen tagja lenne. A párt fellép mindenfajta etnikai bezártság ellen, ami különben sem jellemzője a skót nacionalizmusnak. A Glasgow-ban élő indiai, illetve pakisztáni polgárokat is igyekeznek megnyerni. A skót nemzettudat sok politológus szerint nagyszerű példát adhat arról, hogyan lehet demokra-

tikus elveket ötvözni pozitív nacionalizmussal. Isobel Lindsay szerint a skót nacionalista projekt és annak viszonya az európai integrációhoz sok szempontból példa lehet Kelet-Közép-Európa kis nemzetei számára (Grüber, 1997; Ross Bond-Michael Rosie, 2000).

Az SNP StAndrews-i diákképviselői kampányát elsősorban az egyetemisták körében folytatta. Vitaesteket rendeztek meghívott vendégekkel különböző témakörökben, melyek főként arra irányultak, hogy a nemzetközi diákság hogyan tud profitálni Skócia függetlenné válásából. Tagjaikat azonban egyelőre csak skótok alkotják. A skót függetlenségen kívül támogatnak minden olyan megmozdulást, mely egy nemzet önrendelkezését tűzi ki célul: például Tibet függetlenségét is szorgalmazzák.

A függetlenség kérdésében megkérdezetteink többnyire vagy egyértelműen elutasították, vagy egyértelműen és teljes mértékben támogatták az önálló Skócia gondolatát. Sokan úgy érzik, hogy gazdaságilag Skócia még nincs felkészülve a függetlenedésre, vagy egyáltalán szükségesnek tartják, mert a mindennapokban nem hozna számukra előnyös változásokat. Ezenkívül StAndrews és környéke hagyományosan Munkáspártinak számít, így adódhatott, hogy beszélgető-partnereink közül a legtöbben nem szimpatizálnak az SNP-vel:

„Nem akarok független Skóciát, mert Skócia túl kis ország. Skóciának az Egyesült Királyságon belül is megvan a maga identitása, van saját parlamente. Ez elég.”

„Skóciának szerintem nem a függetlenség lenne jó, hanem a föderalizmus. De nem most, ebben a pillanatban. A függetlenségi mozgalom egyébként sem túl széles. Hosszú idő kell, hogy Skócia elég fejlett legyen ahhoz, hogy érdemes legyen függetlenednie. Sok kérdést végig kell gondolni ehhez. A skótoknak nagyon liberálisnak és nyitott gondolkodásúnak kell lenniük, ha ezt véghez akarják vinni. A skótok többségének vannak rokonai külföldön, ami azért jó, mert így azért érdeklődnek a világ többi része iránt.”

„Személyes véleményem az, hogy nem örülnék a függetlenségnek. Egyrészt azért, mert európainak érzem magam. Másrészt pedig azért, mert Skócia kis ország, így meg kell próbálnia annyi támogatást szerezni, amennyit csak tud.”

„Semmiképpen nem szeretném, ha változnának a dolgok. És nem tartom képesnek a parlamentünket arra, hogy függetlenül kormányozza Skóciát. Nem kedvelem az SNP-t.”

„A Skót Nacionalista Párt (SNP) azt szeretné, ha Skócia független lenne. Az SNP Skóciában sokkal inkább baloldali, mint a Munkáspárt. Elsősorban a Fel-földön (Highland) népszerűek.” *Mi a véleményed Skócia függetlenné válásáról?* „Vannak, akik szeretnék különválni Angliától. Másfelől Angliának is szükséges ez a függetlenség. Napjainkban már újra kell értelmezni a viszonyokat.” *Hogyan lehetséges a függetlenedés? Mondjuk gazdaságilag?* „A közeli jövőben való függetlenné válás gondolata a nacionalista párttól indult ki. Ők többre számítanak, mint amennyit el tudnak érni. Vonatkozik ez a pénzügyi dolgokra is. Az adóknak mindenesetre a skót parlamentbe kellene befolyjniuk. De ez nem biztos, hogy elég pénzügyi alapot teremtené a függetlenedésre.”

Mint azt korábban említettük, az SNP-vel való szimpatizálás és a függetlenség támogatása csak kismértékben fedi egymást, mely az 1997-es Skót Népszavazási Tanulmány adataiból is kitűnik. Ugyanis 1997-ben az SNP-szavazók 43%-a nem támogatta a függetlenséget, tehát azt a politikát, ami az SNP programja (bár a párt is megosztott a függetlenség kérdésében). Másfelől viszont, az SNP azoknak a szavazóknak csupán egyharmadát

(33%) nyerte meg, akik a függetlenséget támogatták. Ők egy kicsit nagyobb arányban (37%) inkább a Munkáspártra voksoltak. Ebből arra lehet következtetni, hogy a skótok többsége számára az erős skót identitás nem egyenlő az SNP és a függetlenség támogatásával (Bond – Rosie, 2000: 118–122).

Ennek többféle magyarázata lehetséges. Az egyik annak felismerése, hogy az SNP és a Skót Munkáspárt politikája hasonló: magatartásuk és baloldali programjuk tekintetében. S ugyan a Munkáspárt ellenzi a skót függetlenséget, mégis jelentős kisebbség támogatná a pártban ezt az alternatívát. Egy másik magyarázat szerint a függetlenséget kívánók közül egyeseknek a konzervatívok vagy a liberális demokraták programja egyéb ténren szimpatikusabb lehet, és így végül rájuk szavaznak (Bond – Rosie, 2000: 122–124).

Az SNP a függetlenedésen túl sokkal inkább azt szeretné elérni, hogy Skócia az Európai Unión belül kapjon egyenrangú szerepet. Az SNP programja, a „Függetlenség Európában” Skócia jövőjét az EU-n belüli független államként képzelel el.

„Úgy gondoljuk, elérkezett az ideje, hogy Skócia visszanyerje helyét a világban. Mint független ország, hozzájárulhatunk, illetőleg segédkezhetünk nyújthatunk az európai és nemzetközi fejlődéshez. Mint az EU teljes értékű és egyenlő partnere, mások példáját követhetjük, beleértve Írországot, learatva az európai együttműködés előnyeit, és kimondhatjuk a skót nép és a skót ipar gondjait, melyeket oly sokáig elhanyagoltak Nagy-Britannia képviselői” (SNP program).

Dr. Gabriel Kikas (aki nemrégiben fejezte be a StAndrews Egyetemen doktori disszertációját, melyben a nemzeti identitást és szuverenitást vizsgálta Britanniában) kifejtette: „Az SNP választási kampányában zászlajára tűzte: ‘Independence in Europe’. Elképzelése szerint az Angliától való politikai elszakadás után az EU segít megoldani a gazdasági és szociális problémákat Skóciában. Az EU független nemzetek konföderációja lesz, nem pedig szuperállam. Úgy véli, a függetlenség több szempontból is kedvező Skóciára nézve: Először is, a belső politikai, gazdasági, jogi stb. intézkedéseket illetően szabadkezet kapnak. Másodszor, saját helyet (seat) kapnak a Minisztertanácsban (Council of Ministers), s jogot arra, hogy megvetozhassanak bizonyos törvényhatározat-tervezeteket (legislation). Harmadszor pedig, saját európai biztosuk (commissioner) lesz”.

Skócia jelenleg is jelentős támogatásban részesül az EU regionális fejlesztése révén. Az EU-bővítéssel kapcsolatban azonban megjelent néhány cikk a skót sajtóban, mely kimutatta az EU keleti irányú kibővítésének veszélyeit bizonyos speciális skót érdekekre. „Többen úgy vélik, hogy Skócia nehéz ütközet előtt áll annak érdekében, hogy megőrizze sok millió fontos részét az EU regionális segélyből és gazdálkodási támogatásából, amennyiben az EU befogadja a volt Szovjetunió országait.” (Grüber, 1997)

A ‘StAndrews Európában’ elnevezésű társaság nem régen alakult abból a célból, hogy az európai unióval kapcsolatos dolgokkal foglalkozzanak – a Monetáris Uniótól kezdve az Eurotrashig. Tagjai közül többen utaztak Brüsszelbe, az EU fővárosába. Jelszavuk: „Do it like a European!” (Tégy úgy, mint egy európai!).

Mínthogy az EU-s témák egyre nagyobb érdeklődésre tartanak számot, a vezetőség előre meghirdetett témájú vitákat és kevésbé hivatalos esti szórakozási tevékenységet szervez.

„Megpróbáljuk integrálni a vitákat és a sokféle társadalmi eseményt.”

A 2001. április 4-én megrendezésre kerülő éves kerekasztal-beszélgetésük éppen az EU-bővítéssel és annak problémáival foglalkozott. A vitán az egyetem rektora elnökölt. Előadónak az Európai Parlament skóciai – egyébként ír származású – képviselőjét hívták

meg, valamint a 'Scotland Europe' EU-s politikai menedzserét, aki StAndrews-ban végzett. A hallgatóság soraiban az egyetemi polgárok mellett helybéli, politika iránt érdeklődő, főleg idősebb emberek is voltak. Minden nehézsége és negatívuma mellett abban a többség egyetértett, hogy a keleti irányú bővítés immár elengedhetetlen, és az EU szellemsége alapján üdvözlendő is.

A kerekasztal-beszélgetést követő héten rendezték meg Edinburghban a csatlakozni kívánó országok bemutatkozó kiállítását – ismeretterjesztő és népszerűsítő céllal. A szervezők az EU-tagországok minden jelentősebb nagyvárosában rendkívüli figyelmet fordítanak arra, hogy a fiatal, iskolás gyermekek számára is érdekes és tanulságos élménnyel szolgáljanak. Ismeretterjesztő kiadványokkal, apróbb ajándékokkal, programokkal, vetélkedőkkel szórakoztatták őket. Nem véletlenül: hiszen ők lesznek azok a felnőttek, akiknek majd késznek kell lenniük jó szívvel, de legalábbis minél kisebb ellenérzéssel elfogadni a nagyszámú csatlakozó országot, annak ellenére, hogy ez bizonyos hátrányokat jelenthet majd a saját gazdaságra nézve.

Megfigyelhető jelenség, hogy a fiatal, tizen-huszonéves skótoknak már nem ugyanaz az elképzelésük a skótság fogalmáról, mint régen. Egy részük úgy gondolja, hogy a skótság kinyilvánítása a thatcherizmus elleni védekezés eszköze (protective blanket) volt. Ők érzik, hogy skótok, sokuknak tetszenek a skót hagyományok, de nyitottak másra is, érdeklődnek nemzetközi dolgok iránt is. Fogékonyak az amerikai tömegkultúrára. „Szeretnek egy globális menüből választani, s az alkotórészeket vegyíteni” (Kane, 1999: 12).

Skócia európai kontextusban való megítélése is nagyon sokféle, de mindenképpen az Európa és az EU felé nyitottság dominál, még azok körében is, akik nem támogatják az Angliától való elszakadást:

„Én nyitott vagyok az EU-val szemben.” *Sokan tartanak az Európai Unió közös normarendszerétől. Ön is így van ezzel?* „A globalizációtól kell tartani, nem az EU-normáktól. Szerintem a globalizáció nem fog működni, de nem is tud működni hosszú távon. Sok mindent elront. A mi országunk túl kicsi a globalizációhoz. Itt nem működhet. Az embereket is, a környezetet is tönkreteszik.”

„Skócia eléggé rasszista ország, és meglehetősen intoleráns. Feketeellenes és angolelles. Skóciának ki kell tekintenie, ki kell lépnie a világba, s nem önmagára, saját kultúrájára koncentrálnia, legalábbis nem negatív, kirekesztő, fensőbbeséges értelemben, hanem pozitív értelemben. Fontos az is, hogy Skócia önmagát Európán belül lássa, az európai kultúra részeseként.”

„Skócia nyitott Európára. Én személy szerint is az vagyok. Skócia kis ország, ezért szüksége van arra, hogy Európa része legyen.”

„Az EU a kisembert nem érinti, mert a mindennapi életét nem érinti, ahogy nagyon sok minden más sem érinti. Az értelmiséget már inkább. Az apósom például az EU Skóciáért felelős biztosa volt. Népszerűsítette az EU-t Skóciában, építette a nemzetközi kapcsolatokat. Ugyanakkor a felszínen nemzeti volt: skót szoknyát nem, de tartan suit-ot (skót kockás anyagból készült öltönyt) viselt, amikor csak tudott. Előszeretettel énekelt skót dalokat.” *Mit gondol, Skócia Európa vagy az USA felé nyitott inkább?* „A skótok Európa felé egyrészt intellektuálisan, akadémikus szinten, teoretikusan nyitottak, másrészt a foci miatt. Az USA felé pedig részben a turizmus miatt, részben a tömegkultúra, így pl. a hollywoodi filmek, a popzene hódítása, a gyorsétkezdék praktikussága miatt nyitottak, részben pedig azért, mert az USA-ba, illetőleg Kanadába és Ausztrá-

liába sok skót is kivándorolt, ennél fogva úgy érzik, hogy valamennyire az övék.” (Nigel Rapport⁵)

A hosszú évek óta StAndrews-ban élő, immár kutató státusban lévő (angol) egyik tanuló a skótok viszonyát Európához, illetőleg az EU-hoz a következőképpen látja:

„A skótok talán nyitottabbak Európa felé, mint az angolok. Túlságosan bizalmatlanok Angliával szemben, míg ez a bizalmatlanság nincs meg Európával szemben.”

Skóciában elindult egy olyan folyamat, melynek célja annak bizonyítása, hogy Skócia Európa integráns része – nemcsak földrajzilag, hanem kulturálisan is. A skót nacionalisták azt próbálják hangsúlyozni, hogy Skócia inkább európai, mint brit. Európa számukra a „lehetőségek színháza” (MacCormick, 2000: 100). Számtalan cikk és tanulmány foglalkozik azzal, hogy Skócia mit adott Európának (s a világnak), azaz milyen kulturális hatást gyakorolt Európára; kezdve a golfjátéktól a James Watt által feltalált gőzgépig. Másrészt pedig azt kutatják, hogy Európa hogyan hatott Skóciára, így igazolva Skócia és a skótok európai mivoltát. Egyre több kutatási ösztöndíjat írnak ki „Scotland in Europe – Europe in Scotland” címmel.

„Én Skóciában élek. Ez a hazám, itt dolgozom. De európainak érzem magam. Ez az európaiság fontos a számomra. Nem vagyok nacionalista. Nem érzem azt, hogy függetlenedni kellene Angliától, hisz mi mind az európai kultúra részesei vagyunk.”

A skót függetlenség kérdésében nem kívánunk feltevésekbe bocsátkozni. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a skót politika mind szorosabbra fonja a kapcsolatot az Európai Unióval, s megpróbál ebből minél többet profitálni saját prosperitása érdekében – legyenek a jövőben akár az Egyesült Királyságon belül, akár azon kívül. Ez a – kezdetben nacionalista – törekvés tökéletesen összhangba került az EU regionalizmusával, vagyis az a szemlélettel, hogy a régiókat kell inkább támogatni, nem pedig az országokat vagy a kis közigazgatási egységeket.

Felhasznált és hivatkozott irodalom

Barényi Sándor – Tabajdi Csaba (szerk.)

1995 *Kisebbségi érdekérvényesítés, önkormányzatiság, autonómiaformák*. Budapest: Osiris

Barker, Rodney

1992 Legitimacy in the United Kingdom: Scotland and the poll tax. *British Journal of Political Science*, Oct 1992, Vol. 22. No. 4: pp. 521–533.

Bond, Ross – Rosie, Michael

2000 Politika és nemzeti identitás Skóciában. *Regio*. Kisebbség, politika, társadalom. 11. évf. 2000. 1. szám. 106–127. o.

Brand, Jack – Mitchell, James – Surridge, Paula

- 1994 Social constituency and ideological profile: Scottish nationalism in the 1990s. *Political Studies*, December 1994. Vol. 42. No. 4: pp. 616–629.
- Bretter Zoltán – Deák Ágnes (szerk.)
1995 *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs: Tanulmány Kiadó
- Brown, Alice – McCrone, David – Paterson, Lindsay
1998 *Politics and Society in Scotland*. New York Hampshire: Palgrave
- Brown, Tom
2000 Answering the English question. Scottish representation at Westminster. *New Statesman*, December 18, 2000. Vol. 129. No. 4517. p. 37.
- Cohen, Anthony P.
1996 Personal nationalism: a Scottish view of some rites, rights, and wrongs. *American Ethnologist*, November 1996, Vol. 23. No. 4: pp. 802–815.
- Devine, T. M. – Finlay, R. J.
1996 *Scotland in the twentieth century*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Fergusson, William
1994 *Scotland 1689 to the Present*. The Edinburgh History of Scotland. Vol. 4. Edinburgh: Mercat Press
- Fry, Michael
1987 *Patronage and Principle*. A political History of Modern Scotland. Aberdeen: Aberdeen University Press
- Gallagher, Tom (ed.)
1991 *Nationalism in the Nineties*. Edinburgh: Polygon
- Grüber Károly
1997 *Regionalizmus, nemzetállamok, európai integráció, közép-kelet- és nyugat-európai távlatok*. Az azonos című konferencia anyaga az Interneten található.
2000 Macbethől Sean Conneryig. *Magyar Kisebbség*. 2000/1, 6. évf. Kolozsvár
- Hamilton, Paul
1999 The Scottish national paradox: the Scottish National Party a lack of ethnic character. *Canadian Review of Studies in Nationalism*, Vol. 26. No. 1–2: pp. 17–36.
- Harvie, Christopher
1977 *Scotland and Nationalism*. London: George Allen & Unwin
1999 Ballads of a nation. (Scottish cultural identity.) *History Today*, September 1999, Vol. 49. No. 9: pp. 10.
- Havas Péter
1999 *Decentralizálási folyamat Nagy-Britanniában: a skót és a walesi devolúció (autonómia)*. 8. sz. füzet. (Szerk. Tabajdi Csaba) Budapest. (Az írást az Interneten találtuk: www.eokip.hu/html/hum/pub)
- Hazell, Robert
2001 Reforming the Constitution. *Political Quarterly*, January–March 2001, Vol. 72. No. 1.: pp. 39–49.
- Horváth András (ford.)
2000 Skócia „nemzeti karakter” nélküli Nemzeti Pártja. *Kisebbségkutatás*, 9. évf. 2. szám
- Hutchinson, John
2000 Ethnicity and modern nations. *Ethnic and Racial Studies*, July 2000, Vol. 23. No. 4: pp. 651–669. Oxford: Routledge Journals
2001 *Scottish politics in the twentieth century*. Hampshire: Palgrave
- Johnson, Paul

- 1997 The moral of the story: Tony Blair promised modest change, more spirituality and won by a landslide. (New UK prime minister.) *Time*, May 12, 1997, Vol. 149. No. 19: pp. 56.
- Kane, Pat
1999 From Braveheart to Cosmo Scotia. Young Scots are leaving traditional notions of Scottishness behind. *New Statesman*, March 19, 1999
- Keating, Michael
1998 Reforming the union: devolution and constitutional change in the United Kingdom. (The State of American Federalism, 1997–1998.) *Publics*, Winter 1998, Vol. 28. No. 1: pp. 217
- Kaufmann, Eric
2000 Liberal ethnicity: beyond liberal nationalism and minority rights. *Ethnic and Racial Studies*. November 2000, Vol. 23. No. 6: pp. 1087–1119. Oxford: Routledge Journals
- Lennon, David
1999 A less United Kingdom? (includes related article on devolution in England) (Scotland and Wales to vote for their own parliament and assembly). *Europe*. April 1999, No. 385: pp. 11–13.
- Macartney, Allan (transcript of his speech at IPI World Congress and 46th General Assembly Granada, Spain 1997)
1997 Scots must decide – do they want to be an independent nation or remain a region? *IPI Report*, June–July 1997: pp. 10.
- MacCormick, Neil
2000 Az angol alkotmány, a brit állam és a skót anomália. *Regio*. Kisebbség, politika, társadalom. 11. évf. 2000. 1. szám. 86–105. o.
- Massie, Allan
1995 Goodbye to the UK? Self-confidence and self-pity in Scottish nationalism. *TLS. Times Literary Supplement*. August 11, 1995, No. 4819: pp. 7–9.
- McCrone, David
1992 *Understanding Scotland*. (The Sociology of a Stateless Nation.) London New York: Routledge
2000 Skócia: ország, társadalom, nemzet? *Regio*. Kisebbség, politika, társadalom. 11. évf. 2000. 1. szám. 65–85. o.
- Melles Éva – Szász Antónia
2001 *Identitásépítés Skóciában*. Megjelenés előtt az MTA PTI Etnoregionális Munkafüzetek sorozatában.
- Nagy Gábor
1999 Skóciai és walesi parlamenti választások. Kód előttünk, kód utánunk. *HVG*, 1999/19. szám, 1999. május 15. 24–30. o.
- Patterson, Lindsay
1994 *The Autonomy of Modern Scotland*. Edinburgh: Edinburgh University Press
1998 The Scottish parliament and Scottish civil society: which side will education be on? *Political Quarterly*, July–September 1998, Vol. 69. No. 3: pp. 224–233.
1998 *A diverse assembly*. The Debate on a Scottish Parliament. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Reid, Alastair
1994 The Scottish condition. Nationalism in Scotland. (The Rise of Europe's Little Nations.) *The Wilson Quarterly*, Winter 1994, Vol. 18. No. 1: pp. 50–58.
- Robbins, Keith

- 1994 Regions, nations and states: the United Kingdom and Europe. *The World Today*. November 1994, Vol. 50. No. 11: pp. 218–221.
- Storrrar, William
- 1999 The Janus god has many faces. (England's relations with Scotland). *New Statesman*. November 1, 1999, Vol. 128. No. 4460. pp. 34.
- Szlankó Bálint
- 1997 *Testvérek közt* (elektronikus forrás).
- Tishkov, V. A.
- 2000 Forget the 'nation': post-nationalist understanding of Nationalism. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 23. No. 4. July Oxford: Routledge Journals
- Tomaney, John
- 2000 End of the Empire Sate? New Labour and Devolution in the United Kingdom. *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 24. September, Oxford: Blackwell Publishers
- Thomsen, Robert Christian
- 2000 Egy új dal kezdete: a devolúcióhoz vezető út és az új skót parlament kezdetei. *Regio*. Kisebbség, politika, társadalom. 11. évf. 2000. 1. szám. 55–64. o.
- Tong, Raymond
- 1994 Scottish nationalism: a view from England. *Contemporary Review*, November 1994, Vol. 265. No. 1546: pp. 247–253.